

BANK KREDITLARI: TURLARI, BERILISH MEXANIZMI VA IQTISODIY SAMARADORLIGI

Xidirov Muzaffar Abdimo'minovich

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

“Moliya va bank ishi” kafedrası o'qıtuvchısı.

Telifon raqam: +998 99 566 75 75 muzaffarxidirov7575@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18601498>

Annotatsiya. Ushbu tezıda bank kreditlari tushunchası, ularning asosiy turlari hamda kredit berish jarayoni yoritilgan. Bank kreditlarining qisqa, o'rta va uzoq muddatli turlari va ularning qanday maqsadlarda berilishi tushuntiriladi. Shuningdek, kredit olish jarayonida mijoz ariza topshirishi, bank tomonidan uni ko'rib chiqish va kredit ajratish bosqichlari bayon etiladi.

Bank kreditlarining iqtisodiy samaradorligi esa ishlab chiqarishni rivojlantirish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va aholi moliyaviy ehtiyojlarini qondirishdagi ahamiyati orqali izohlanadi. Xulosa sifatida, bank kreditlari iqtisodiy rivojlanishga xizmat qiluvchi muhim moliyaviy vosita ekanligi ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: Bank kreditlari, kredit turlari, kredit berish jarayoni, kreditlash mexanizmi, iqtisodiy samaradorlik, tadbirkorlikni moliyalashtirish, bank tizimi.

Kirish qism: Hozirgi bozor iqtisodiyoti sharoitida bank kreditlari iqtisodiyotning muhim moliyaviy manbalaridan biri hisoblanadi. Kreditlar orqali tadbirkorlik subyektlari va aholi o'z moliyaviy ehtiyojlarini qondiradi, ishlab chiqarish hajmi kengayadi va investitsion faoliyat rivojlanadi. Bank kreditlari pul mablag'larini vaqtincha bo'sh turgan resurslardan samarali foydalanishga imkon yaratadi.

Bank krediti — bu bank tomonidan jismoniy yoki yuridik shaxslarga vaqtincha foydalanish uchun, qaytarish, muddatlilik, to'lovlilik hamda maqsadli foydalanish tamoyillari asosida beriladigan pul mablag'idir. Kredit munosabatlari bank va qarz oluvchi o'rtasida tuziladigan kredit shartnomasi orqali rasmiylashtiriladi va mazkur shartnomada kredit summasi, muddati, foiz stavkasi hamda tomonlarning huquq va majburiyatlari aniq belgilanadi.

Mazkur ta'rif D.G'. G'ozibekovning “Bank ishi” darsligida keltirilgan bo'lib, unda bank krediti “iqtisodiyotda vaqtincha bo'sh pul mablag'larini qayta taqsimlash va ularni samarali sohalarga yo'naltirish vositasi” sifatida izohlanadi.

Muallifning ta'kidlashicha, bank kreditlari ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.¹

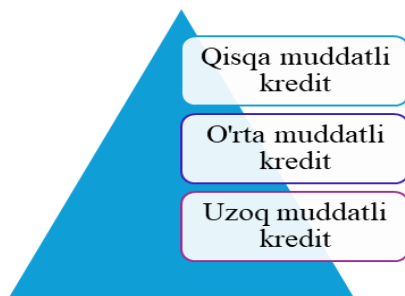
Shuningdek, B. Mamatov va R. Tojiyevlarning “Pul, kredit va banklar” nomli o'quv qo'llanmasida kredit iqtisodiy kategoriya sifatida talqin qilinib, u qiymatning vaqtincha berilishi va qayta harakatga kelishini ifodalashi qayd etiladi.

Ushbu manbada kredit munosabatlari iqtisodiyotda subyektlar o'rtasidagi moliyaviy aloqalarni mustahkamlovchi mexanizm sifatida ko'rsatilgan.²

1-chizma. Bank kreditlarining asosiy turlari

¹ G'ozibekov D.G'. **Bank ishi.** – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021.

² Mamatov B., Tojiyev R. **Pul, kredit va banklar.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

Quyida ularning har biri haqida ba'tafsil ta'tif berilgan:

- qisqa muddatli kreditlar **1 yilgacha bo'lgan muddatga** beriladi va asosan korxonalar hamda tashkilotlarning joriy moliyaviy ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi. Ushbu kreditlar aylanma mablag'larni to'ldirish, xomashyo va materiallar sotib olish, ish haqi to'lash hamda boshqa kundalik xarajatlarni moliyalashtirish uchun ishlatiladi. Qisqa muddatli kreditlar ishlab chiqarish jarayonining uzluksiz davom etishini ta'minlaydi va tez aylanish xususiyatiga ega;

- o'rta muddatli kreditlar **1 yildan 3 yilgacha** bo'lgan davrga ajratiladi. Bu turdagi kreditlar ishlab chiqarishni kengaytirish, texnik va texnologik yangilanishlarni amalga oshirish, asbob-uskunalar xarid qilish kabi maqsadlarga yo'naltiriladi. O'rta muddatli kreditlar korxonalar faoliyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etib, ularning raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi;

- uzoq muddatli kreditlar **3 yildan ortiq muddatga** berilib, yirik investitsion loyihalarni moliyalashtirish uchun mo'ljallanadi. Ushbu kreditlar sanoat obyektlari qurilishi, infratuzilma rivoji, uy-joy qurilishi va boshqa strategik ahamiyatga ega loyihalarni amalga oshirishda qo'llaniladi. Uzoq muddatli kreditlar iqtisodiy o'sishni ta'minlash va barqaror rivojlanishga erishishda muhim rol o'ynaydi.

Bank kreditlari iqtisodiyotda moliyaviy resurslardan samarali foydalanish maqsadida quyidagi **aniq yo'nalishlar bo'yicha** ajratiladi:³

2-chizma.

³ Rashidov O.Yu., Toymuhamedov I.R., Alimov I.I., Tojiyev R.R. — “Pul, kredit va banklar” — o'quv darsligi

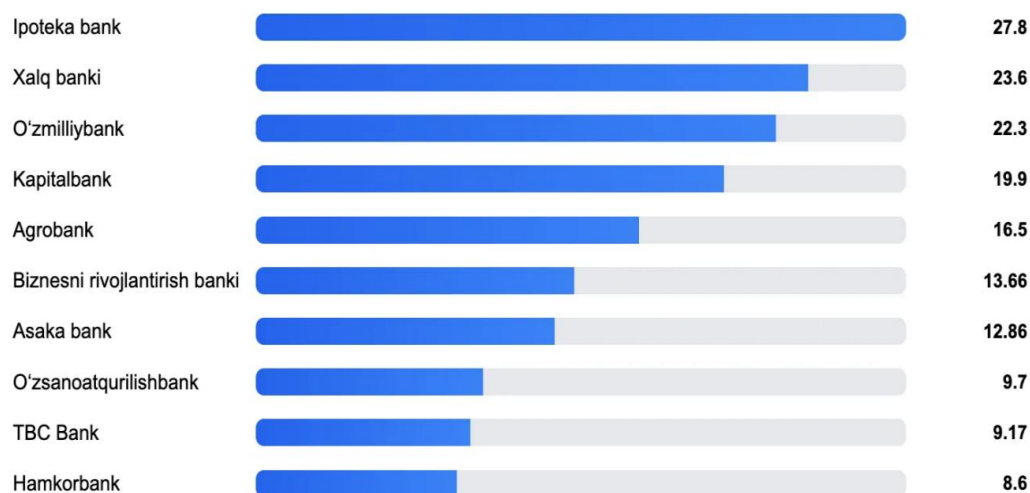
Quyida ularning ketma-ket izohi keltirilgan:

- Korxonalar yangi asbob-uskunalar sotib oladi, ishlab chiqarish quvvatini oshiradi;
- Yangi biznes boshlash yoki mavjud biznesni kengaytirish uchun kreditlar beriladi;
- Fuqarolarga ipoteka va uy-joy qurish kreditlari ajratiladi;
- Talabalar o'qish xarajatlarini qoplash uchun kreditlar oladi;
- Maishiy texnika, avtomobil, yoki boshqa is'temol tovarlarini sotib olish uchun kreditlar.

Aholiga berilgan kreditlar aholining turmush darajasini oshirish, tadbirkorlikni rivojlantirish va iqtisodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli, banklar tomonidan berilayotgan kreditlar va ularning shartlari aholining moliyaviy imkoniyatlarini belgilashda katta ahamiyatga ega. Quyida O'zbekistonda aholiga eng ko'p kredit ajratayotgan yetakchi banklar haqida ma'lumot beriladi.

Aholiga berilgan kreditlar bo'yicha TOP banklar

2026-yil 1-yanvar holatiga, trln so'm

1-diagramma.⁴

2026-yil 1-yanvar holatiga ko'ra, aholiga berilgan kreditlar bo'yicha O'zbekistondagi TOP 10 bank ma'lum bo'ldi. Diagrammadan ko'rinib turibdiki, **Ipoteka bank** aholiga eng ko'p kredit ajratgan bo'lib, uning ulushi **27,8 trillion so'mni** tashkil etadi. Uni **Xalq banki (23,6 trln)** va **O'zmilliybank (22,3 trln)** kuzatib boradi. Shuningdek, **Kapitalbank, Agrobank, Biznesni rivojlantirish banki** va **Asaka bank** ham aholi kreditlari bo'yicha yetakchi pozitsiyada turadi.

Eng kam kredit ajratgan banklar esa **O'zsanoatqurilishbank, TBC Bank** va **Hamkorbank** bo'lib, ularning ulushi 8–10 trillion so'm atrofida.

Ushbu ma'lumotlar aholiga ajratilgan kreditlar hajmida banklar o'rtasidagi farqni, shuningdek, moliyaviy xizmatlar sohasidagi yetakchi banklarni aniqlash imkonini beradi.

Aholiga beriladigan kreditlar banklar orqali amalga oshiriladi va bu jarayon qat'iy tartibga solingan. Quyida kredit berish jarayonining asosiy bosqichlari batafsil tushuntiriladi.

⁴ "O'zbekiston Respublikasi bank tizimining statistik sharhi (2026-yil 1-yanvar holatiga ko'ra). O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy ma'lumotlari."

Kredit berish jarayoni (mexanizmi):

Mijozning ariza topshirishi

- Mijoz bankka kredit olish uchun ariza beradi.
- Arizada kredit miqdori, muddati va maqsadi ko'rsatiladi.
- Bank mijozdan zarur hujjatlarni (daromad haqida ma'lumot, shaxsiy hujjatlar, mol-mulk ma'lumotlari) talab qiladi.

Mijozning moliyaviy holatini tahlil qilish

- Bank mijozning to'lovga layoqatliligini baholaydi.
- Moliyaviy tahlil: daromad va xarajatlarni solishtirish, mavjud qarzlarni va mol-mulkni tekshirish.
- Kredit tarixini (kredit reytingi, oldingi qarzlarni qaytarish tajribasi) o'rganish.

Kredit shartlarini belgilash

- Bank va mijoz o'rtasida kreditning **miqdori, muddati, foiz stavkasi, to'lov rejasi** kelishiladi.
- Kredit turiga qarab qo'shimcha kafolatlar yoki sug'urta talab qilinishi mumkin.

Kredit shartnomasini tuzish va mablag'ni ajratish

- Shartnoma huquqiy asosda tuziladi va ikki tomon imzolaydi.
- Kredit mablag'i mijoz hisobiga o'tkaziladi yoki belgilangan maqsadga (masalan, uy sotib olish, ta'lim) yo'naltiriladi.

Kreditdan foydalanish va qaytarish jarayoni

- Mijoz krediti bo'yicha to'lovlarni amalga oshiradi.
- Bank muntazam ravishda kreditning ishlatilishini va qaytarilishini nazorat qiladi.
- Kerak bo'lsa, bank mijoz bilan qayta kelishuv yoki foiz stavkasini moslashtirish mumkin.

Bu jarayon bank va mijoz uchun xavfsizlikni ta'minlaydi, kredit mablag'larining samarali va o'z vaqtida qaytarilishini kafolatlaydi.

Ross Levine (2005) bayon etganidek, moliyaviy bozorlar va ayniqsa bank kreditlari iqtisodiy o'sish va rivojlanishga bevosita va sezilarli hissa qo'shadi. Ular birinchi navbatda **investitsiyalarni rag'batlantiradi**, ya'ni korxonalar va tadbirkorlar yangi loyihalarni moliyalashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirishga olib keladi, yangi ish o'rinlari yaratadi va iqtisodiy faollikni oshiradi.

Shuningdek, bank kreditlari **resurslarni samarali taqsimlashga xizmat qiladi**, ya'ni moliyaviy vositalar iqtisodiyotning eng rentabelli va samarali sohalariga yo'naltiriladi. Moliyaviy bozorlarning rivojlanishi kreditlar orqali kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash, innovatsiyalarni joriy etish va mahalliy bozorni rivojlantirishga yordam beradi. Natijada, nafaqat ishlab chiqarish hajmi oshadi, balki aholi turmush darajasi yaxshilanadi, ichki talab va iste'mol hajmi kengayadi. Levinening fikricha, moliyaviy bozorlar va bank kreditlarining samarali ishlashi milliy iqtisodiyotning barqaror o'sishi va raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.⁵

---

⁵ Levine, R. (Ed.). (2005). *Financial Development and Economic Growth*. Springer.

Xulosa: Bank kreditlari iqtisodiyotning muhim moliyaviy mexanizmi bo'lib, u ishlab chiqarish, tadbirkorlik va aholi moliyaviy ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi. Qisqa, o'rta va uzoq muddatli kreditlar turli maqsadlar uchun ajratilib, korxonalar va tashkilotlarning joriy xarajatlarini qoplash, ishlab chiqarish quvvatini kengaytirish, texnologik yangilanishlarni amalga oshirish hamda yirik investitsion loyihalarni moliyalashtirish imkonini beradi.

Kredit berish jarayoni qat'iy tartibga solingan bo'lib, mijoz ariza topshirishidan boshlab, moliyaviy holatni tahlil qilish, shartlarni kelishish, shartnoma tuzish va mablag'ni ajratish, so'ngra foydalanish va qaytarishni nazorat qilish bosqichlarini o'z ichiga oladi. Bank kreditlari nafaqat iqtisodiy faoliyatni rag'batlantiradi, balki resurslarni samarali taqsimlashga, ish o'rinlarini yaratishga, ichki bozor va aholi turmush darajasini oshirishga hissa qo'shadi. Shu bois, bank kreditlari milliy iqtisodiyotning barqaror o'sishi va raqobatbardoshligini ta'minlashda strategik ahamiyatga ega bo'lgan asosiy moliyaviy vosita hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. G'ozibekov D.G'. Bank ishi. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021.
2. Mamatov B., Tojiyev R. Pul, kredit va banklar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. Rashidov O.Yu., Toymuhamedov I.R., Alimov I.I., Tojiyev R.R. — “Pul, kredit va banklar”— o'quv darsligi
4. "O'zbekiston Respublikasi bank tizimining statistik sharhi (2026-yil 1-yanvar holatiga ko'ra). O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy ma'lumotlari."
5. Levine, R. (Ed.). (2005). Financial Development and Economic Growth. Springer.
6. Qodirov, M. (2019). Bank kreditlashning nazariy va amaliy asoslari. Toshkent: Moliya va bank instituti nashriyoti.
7. Olimov, S. (2020). Kredit tizimi va iqtisodiy rivojlanish. Toshkent: Iqtisodiyot va moliya nashriyoti.
8. Raxmonov, D. (2018). Bank faoliyati va kredit berish mexanizmlari. Toshkent: O'zbekiston moliya instituti nashriyoti.